

Designing a model of Identification and making new identity in Iran ١٤١٠

Ali Navazeni

PhD student in Political Sociology, Faculty of Administrative Sciences and Economics,
University of Isfahan, Isfahan. Iran
navazeni_ali@ase.ui.ac.ir

hossein harsij

Professor of Political Science Department - Faculty of Administrative Sciences and
Economics – University of Isfahan. Isfahan. Iran (author)
harsij@ase.ui.ac.ir

mohammad rahim eivazi

Professor of the Department of Political Science and Islamic Revolution Studies. Faculty of
Humanities. University of Shahed. Tehran. Iran
ra.eivazi@yahoo.com

Abstract

The present study seeks to provide a conceptual model of national identity in Iran in order to overcome the identity challenges in the Islamic Republic of Iran. In order to achieve this, in the first step, we examined the status of the identity challenge in Iran. Then, by drawing a favorable perspective based on Imam Khomeini's thought, we provided the process of overcoming the challenge of national identity in Iran by using his guiding views.

Accordingly, the main question of this research is how the process of leaving the challenge of identity in Iran ١٤١٠ can be drawn in the form of a conceptual model? To achieve the research answer, we have used the Backcasting method and the combined quantitative and qualitative method. In addition, we used the Delphi-fuzzy method as well as the interaction matrix table to determine the most important key uncertainties affecting the identity challenge. And we used Micmac software to analyze the obtained data. Findings indicate that identity inclusivism can be identified as the most important

identity approach in Iran. And the model of de-identification and new identity was designed and evaluated as a way out of the challenge of identity.

Also, drawing the perspective and punctuation of identity in the form of a conceptual model of identity in Iran can be considered as one of the reasons for the innovation and novelty of this research.

Keywords: Identification, Identity Challenge, inclusivism, Islamic self-awareness, Imam Khomeini

طراحی مدل هویت‌زدایی و هویت‌زایی نوین در ایران^۱

علی نوازنی

دانشجوی دکترا جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان. اصفهان. ایران
navazeni_ali@ase.ui.ac.ir

حسین هرسبیج

استاد گروه علوم سیاسی - دانشکده علوم اداری و اقتصاد - دانشگاه اصفهان. ایران (نویسنده مسئول)
harsij@ase.ui.ac.ir

محمد رحیم عیوضی

استاد گروه علوم سیاسی و مطالعات انقلاب اسلامی. دانشکده علوم انسانی. دانشگاه شاهد. تهران. ایران
ra.eivazi@yahoo.com

چکیده

پژوهش حاضر، در پی ارائه مدل مفهومی هویت ملی در ایران به منظور خروج از چالش‌های هویتی در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. جهت تحقق این امر در گام نخست وضعیت چالش هویت در ایران را بررسی نموده و در ادامه با ترسیم چشم‌انداز مطلوب مبتنی بر اندیشه امام‌خمینی، فرآیند برون‌رفت از چالش هویت ملی در ایران را با بهره‌گیری از نظرات هدایت‌محورانه ایشان فراهم می‌نماییم.

بر این اساس سؤال اصلی که در پی پاسخگویی به آن بر آمده‌ایم چنین قابل طرح می‌باشد که چگونه می‌توان فرآیند برون‌رفت از چالش هویت در ایران را در قالب مدلی مفهومی ترسیم نمود؟ برای دستیابی به پاسخ پژوهش از روش پس‌نگری معطوف به آینده و روش ترکیبی کمی و کیفی بهره‌مند شده‌ایم. علاوه بر این از روش دلفی‌فازی و همچنین جدول ماتریس روابط متقابل جهت تعیین مهمترین عدم قطعیت‌های کلیدی تأثیرگذار بر چالش هویت بهره‌مند شدیم و برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصله از نرم‌افزار میک‌مک استفاده نمودیم. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که جامعیت‌گرایی هویتی در نتیجه ادغام پیش‌ران‌های تحول‌رسانه‌ای، تحول نظام آموزشی، پلورالیسم و تساهل و مدارا، فرهنگ مشارکت سیاسی و

^۱ این مقاله مستخرج از رساله دکتری دانشگاه اصفهان با عنوان «تجزیه تحلیل بحران هویت در ایران: طراحی سناریوهای هویت‌زدایی و هویت‌زایی نوین» می‌باشد.

همچنین توسعه و کارآمدی و ترکیب آن با سه پارامتر استقلال، آزادی و دموکراسی امکان برون رفت از چالش هویت در ایران را فراهم می نماید. همچنین ترسیم چشم‌انداز و نقطه‌گذاری هویتی در قالب مدل مفهومی هویت در ایران را می‌توان از جمله دلایل نوآوری و بدیع بودن این اثر به شمار آورد.

کلیدواژگان: هویت‌یابی، چالش هویت، جامعیت‌گرایی، خودآگاهی اسلامی، امام‌خمینی(ره)

تاریخ دریافت: ۰۰/۰۹/۰۶ **تاریخ بازبینی:** ۰۱/۰۴/۰۸ **تاریخ پذیرش:** ۰۱/۰۴/۱۴

فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی ، سال ۱۱، شماره ۲، پیاپی ۴۳، تابستان ۱۴۰۱،

صص ۵۹۱-۶۱۹

۱. مقدمه و بیان مسئله

هویت ملی به مثابه احساس تعلق و وفاداری به عناصرها و سمبل‌های مشترک در جامعه و در میان مرزهای تعریف شده سیاسی است و مبنای شکلگیری و تولد هویت ملی را می‌توان دولت-ملت‌های مدرن عصر وستفالیایی دانست که کشورها جهت تقویت و نهادینه کردن ساخت‌های فرهنگی و اجتماعی و سیاسی خویش در پی ترسیم آن برآمدند. در ایران نیز اگرچه هویت‌های اجتماعی دارای سبقه تاریخی می‌باشد با این وجود مفهوم هویت ملی یکپارچه به عنوان مفهومی وارداتی و فرنگی پس از انقلاب مشروطه مورد شناسایی قرار گرفت و عناصر متشکله آن را اسلامیت، ایرانی‌ت و مدرنیته تشکیل داد. توجه و اعطای اهمیت به این عناصر ملی از آنجا نشأت می‌گیرد که ارتباط پایداری میان مفهوم هویت ملی و قدرت ملی برقرار است و خودآگاهی اجتماعی که ماحصل باور به خویش و موتور محرک تحولات و توسعه اجتماعی و سیاسی در کشور می‌باشد از هویت ملی ناشی می‌شود. هویت ملی موجب می‌شود که ثبات، اتحاد و انسجام ملی و مشروعیت برای دولت ایجاد شود، ایثار و از خودگذشتگی جهت دستیابی به اهداف مشترک صورت گیرد و از طرف دیگر نوسان در شاکله‌های هویت‌ساز ملی، می‌تواند چالش، دگرگونی و بروز بحران در سطح ملی را فراهم نماید. چراکه هر کجا به مؤلفه‌های هویت بی‌توجهی شود، جامعه به مقابله بر می‌خیزد و چالش‌هایی رخ می‌دهد. از آنجایی که فرآیند جهانی‌سازی منبث از عملکرد قدرت‌های برتر بین‌المللی و همچنین بروز تحولات تکنولوژیکی و فناوریانه سریع و روزآمد، موجب بروز مناقشه در منابع هویت‌ساز کشورها شده است، وحدت و

استقلال فرهنگی و هویتی کشورها را نیز تحت تأثیر قرار داده است. علاوه بر این شناسایی پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های پیش روی هویت ملی موجب احساس نیاز و لزوم توجه و اعطای اهمیت به آینده‌پژوهی در حوزه هویت ملی شده است. امروزه رسانه‌ها و فضای مجازی که هدایت و راهبری آنها توسط شرکت‌های چندملیتی و کشورهای توسعه یافته قرار دارد کمر به انتقال قواعد و اصول ارزشی و اعتقادی مادی‌گرایانه خویش و ایجاد دگرگونی در سنت‌ها و باورها و آداب و رسوم و حتی زبان بومی مردمان کشورهای در حال توسعه یافته همچون ایران بسته‌اند که این امر بر شدت پیوندهای اجتماعی این جوامع کاسته و بر دامنه از خودبیگانگی آنها در قبال هویت ملی و دینی خویش افزوده است. بر این اساس پس از انقلاب اسلامی در ایران، اسلام با اتکا به آرا و خواست نیروهای مختلف اجتماعی در رأس فرآیند جامعه‌پذیری‌سیاسی جامعه از سوی نهادهای مختلف حاکمیت (اجرایی، قانون‌گذاری) قرار گرفت ولی به مرور زمان و تحت تأثیر جهانی‌شدن و فشارهای خارجی ناشی از توسعه تمدن مدرن غرب بر ایران و تلاش در راستای انتقال نمادها و ارزش‌ها و هنجارهای غربی و همچنین در نتیجه پیروی نیروهای حامی آن در داخل ایران و کاستی‌هایی که در فرآیند جامعه‌پذیری سیاسی و فرهنگی در ایران توسط نهادهای حاکمیتی ایجاد شده است، حدی از چالش هویت (در حوزه رفتار و پوشش و ارزش و هنجار) در ایران ایجاد گردیده است.

با در نظر گرفتن موارد مطروحه می‌توان به اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع هویت ملی پی برد و نسبت به بروز چالش و بحران در هویت ملی ابراز حساسیت و نگرانی نمود و اقدام به دستیابی راه‌حل‌های پیش روی مسئله چالش هویت در ایران نمود. چراکه این امر می‌تواند موجب تضعیف قدرت ملی و استقلال و باور به خویش‌تن شده و زمینه‌ساز آسیب‌پذیر نمودن کشور از این رهگذر شود و این مسئله‌ای است که نویسندگان پژوهش حاضر را بر آن داشته است که مدلی مفهومی در ارتباط با برون رفت از چالش هویت در ایران منبث از اندیشه امام‌خمینی (ره) ترسیم نمایند که با گام برداشتن در این مسیر، خودآگاهی اسلامی و ملی دست‌یافتنی قلمداد شود. همچنین پژوهش حاضر در قالب ۶ بخش سازماندهی شده اند که به ترتیب عبارتند از: ۱. اهداف و سؤال پژوهش، ۲. پیشینه پژوهش، ۳. تعریف مفاهیم، ۴. روش پژوهش، ۵. فرآیند عملیاتی نمودن مدل هویت‌زدایی و هویت‌زایی نوین در ایران ۶. یافته‌های پژوهش

۲. اهداف و سؤالات پژوهش

هدف پژوهش حاضر ارائه چشم انداز هویتی مطلوب و برون رفت از چالش هویت در ایران می باشد. و سؤال اصلی پژوهش حاضر که در پی پاسخگویی به آن می‌باشیم چنین قابل طرح می‌باشد که چگونه می‌توان فرآیند برون رفت از چالش هویت در ایران را در قالب مدلی مفهومی ترسیم نمود؟

۳. پیشینه پژوهش

جدول شماره ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده	عنوان	توضیحات
حسنی فر و عباس‌زاده (۱۳۹۹)	مؤلفه‌های شکل دهنده‌ی هویت ملی ایران در فرآیند تاریخ	مؤلفه‌های هویت ملی در ایران عبارتند از: سرزمین ایران، تاریخ طولانی و کهن، دین و اعتقادات مذهبی (به ویژه اسلام)، میراث سیاسی و حکومت، فرهنگ غنی و پویا، زبان فارسی، اسطوره‌های ملی-ایرانی و عناصر عدالتخواهی، حق جویی و آزادی خواهی.
لسان طوسی و دیگران (۱۳۹۹)	فضای سایر و آینده هویت ملی: هشدارهای راهبردی برای امنیت ملی با رویکرد تحلیل لایه‌ای علی	هویت ملی مردم ایران در سطوح مختلف مورد تهدید قرار گرفته است. اگرچه این تهدید تا حدی ناشی از ضعف سیستم‌های سیاسی و اقتصادی است، اما به دلیل به کار گرفته شدن قدرت نرم غرب علیه ایران، این تهدید در لایه‌های جهان‌بینی و استعاره‌ها تشدید می‌شود، تا حدی که منجر به تحقیر کشور و انکار پیشرفت‌ها توسط کاربران داخلی و باورپذیری افکار ترویج شده از سوی غرب می‌شود.
رفیع و عباس‌زاده (۱۳۹۸)	چالش‌های ناشی از فرآیند جهانی‌شدن و فضای مجازی برای هویت ملی ایران و راهکارهای مقابله با آن	معتقدند که هویت ملی ایرانی و اسلامی تحت تأثیر جهانی‌شدن و فضای مجازی متأثر و تضعیف شده و در مقابل گرایش به هویت مدرن و هویت‌های قومی تقویت شده و تداوم این امر موجب بروز چالش هویت ملی و تضعیف آن شود.
عشایری و دیگران (۱۳۹۷)	تبیین جامعه‌شناختی هویت ملی ایرانیان	عوامل سرمایه اجتماعی، ارزشی و هنجاری، هویتی، مصرف رسانه‌ای و نگرشی در شکل‌گیری هویت ملی ایرانیان اثرگذار بوده است.
دیلماقانی و قاسمی ترک (۱۳۹۷)	جایگاه هویت ملی در ایران نگاهی به تطور تاریخی، الگوها و سیاست‌های هویت ملی	علی‌رغم کهن بودن تمدن ایران و حس وطن دوستی در برخی از ایرانیان در طول تاریخ اما هویت ملی در ایران پدیده‌ای مدرن محسوب می‌شود و تاریخ آن به دوران مشروطه بر می‌گردد و پیش از آن هویت اجتماعی- فرهنگی بوده است.

ملی‌گرایی شکل گرفته در دوره قاجار و پهلوی در ایران موجب ظهور بحران دوگانگی هویت ملی و دینی ایرانیان شد و بازگشت به خویش و اسلام راه حل خروج از بحران می‌باشد.	ملی‌گرایی باستان‌گرا و بحران در هویت انسان ایرانی، بازخوانی پاسخ مطهری	سلیمانی و آزرمی (۱۳۹۶)
هم اکنون هویت ملی به عنوان زیرساخت منافع ملی در کشور از درون با برخی چالش‌ها مواجه است که در صورت عدم توجه کافی به آنها از استعداد زیادی برای تبدیل شدن به بحران برخوردارند، که آن نیز به نوبه خود موجب کاهش ضریب قدرت ملی و آسیب‌پذیری کشور در مقابل تهدیدات خارجی می‌گردد.	بررسی چالش‌های قدرت ملی در ایران با تأکید بر بحران هویت ملی	حیدری و حیدری‌بنی (۱۳۹۳)
پیوند عمیق هویت دینی و مناسبات سیاسی در ایران اسلامی در دولت‌های پس از انقلاب و بروز تحولات بین‌المللی موجب وقوع اختلال و بحران در هویت ایرانیان شد.	حکومت و بحران هویت دینی در ایران	الهی‌منش و مریدی (۱۳۹۲)
نویسندگان ضمن قائل شدن به بحران هویت و فضای زیست چندلایه هویتی در ایران، عنوان می‌دارند که با گذر از وحدت‌گرایی بحران‌زا، و ایجاد فرهنگ سیاسی همپارچه‌گرا، دولت می‌تواند به برقراری یک گفتمان دوسویه و چندسویه بین نهاد ملت-دولت ناآل آید.	هویت ملی و حقوق شهروندی در ایران: گفتمان دوسویه و چندسویه ملت-دولت	سیف‌زاده و نوری‌اصل (۱۳۹۰)

در بررسی سوابق پژوهشی موضوع، فقدان نقطه‌گذاری هویتی در جهت وصول به هویت ملی مطلوب با اتکا به ارزش‌های اسلامی-ایرانی مشهود می‌باشد. همچنین شناسایی و سنجش پیشران‌های اثرگذار بر چالش هویت در ایران و ارزیابی آن متکی بر دیدگاه امام‌خمینی (ره) و طراحی مدل مفهومی جهت برون‌رفت از بحران هویت در ایران نیز حائز اهمیت می‌باشند که نقطه تمایز این اثر با آثار موجود در حوزه هویت نیز به شمار می‌آید.

۴. تعریف مفاهیم

چشم‌انداز: جایی که آینده وجود ندارد، باید آن را ابداع کرد؛ یعنی باید ایده‌هایی را مطرح ساخت که در قالب طرح مفاهیمی، جریان‌های فکری ایجاد کرده و وقایع احتمالی آینده را نشان داده و گفتمان‌سازی کنند. تصویری که ما از آینده داریم، سهم به‌سزایی در تحقق یا عدم تحقق آینده به آن صورت که ما آن را می‌پنداریم، دارد. (مایلز، ۱۳۸۵: ۱۴)

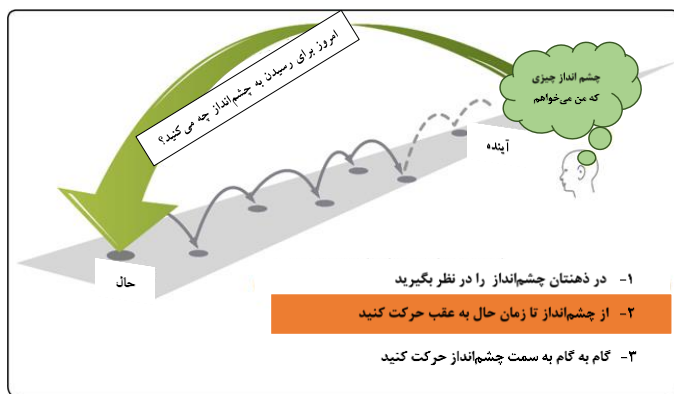
بحران هویت: بحران را می‌توان موقعیت یا ظرف خاصی دانست که بر اثر آن ملتی به سبب شرایط خاص تاریخی و یا شرایط نوظهور، از شناخت دقیق حقیقت وجودی و حقوق خویش و نیز شناساندن آنها به دیگران باز مانده‌اند (الطائی، ۱۳۸۲: ۵۷).

خودآگاهی: خودآگاهی مقوله‌ای ذهنی یا تصوّر شده است که به مجموعه ارزش‌ها، نمادها و جهان‌بینی‌هایی اشاره دارد که مردم آگاهانه برای معنا بخشیدن به زندگی خود بدان‌ها متوسل می‌شوند و یا آنها را تولید می‌کنند. خودآگاهی‌ها در طی زندگی بدست می‌آیند و احتمالاً تحوّل می‌یابند. (بشیریه، ۱۳۸۱: ۱۱۹)

۵. روش پژوهش

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش روش ترکیبی (کمی و کیفی) می‌باشد که ستون فقرات آن را می‌توان مراحل ۶گانه روش پس‌نگری^۲ به‌شمار آورد. در خصوص روش پس‌نگری می‌توان عنوان داشت که یکی از روش‌های مرسوم در حوزه آینده‌پژوهی به‌شمار می‌آید. این روش در پی توصیف یک وضعیت آینده بسیار مشخص و خاص و آینده‌ای مطلوب و مراحل دستیابی به آن می‌باشد. حرکتی گام به گام از آینده به امروز، تا مکانیسمی را آشکار سازد که از طریق آن، آن آینده مشخص از زمان حال به دست آید و در پی پاسخ به این پرسش بنیادی می‌باشد که «اگر می‌خواهیم به هدف خاصی برسیم، چه اقداماتی باید انجام شود؟»^۳ در این روش روندهای قبلی و فعلی نادیده گرفته می‌شود و مسیر بازگشت از وضعیت آینده به زمان حال (شکل شماره ۱) مورد توجه می‌باشد. (Hickman, Banister, ۲۰۱۴)

شکل شماره ۱. روش پس‌نگری

رویکردی که در این پژوهش مورد توجه است، رویکردی هنجاری می‌باشد که از نقطه پایانی و مطلوب‌ترین آینده مورد نظر تا زمان حاضر به منظور تعیین امکان‌سنجی آینده و

^۲ Backcasting

^۳ If we want to attain a certain goal, what actions must be taken to get there?

اقدامات سیاسی مورد نیاز برای رسیدن به آن نقطه عمل می‌کند. (Bibri, ۲۰۱۸:۱۰) و به تصمیم‌گیری در شرایط نامشخص در آینده (آینده مملو از عدم قطعیت‌ها) کمک می‌نماید. (Dreborg, ۱۹۹۶: ۸۲۰)

در این چارچوب فرآیند شش‌گانه مراحل عملیاتی روش پس‌نگری معطوف به آینده که این مراحل تعیین‌کننده انتقال از وضعیت حال به وضعیت مورد نظر در آینده می‌باشد، در جدول شماره ۲ ترسیم شده است:

جدول شماره ۲: مراحل شش‌گانه عملیاتی روش پس‌نگری (Milan, ۲۰۰۸)

۱. تعیین بازه زمانی
۲. تعیین و تعریف هدف و چشم‌انداز مطلوب
۳. جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با وضعیت حال
۴. تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده
۵. شناسایی مهمترین عدم قطعیت‌های تأثیرگذار بر آینده
۶. ایجاد سیاست و استراتژی برای اجرای تغییرات مورد نیاز

در این پژوهش منطبق با روش پس‌نگری، بازه زمانی مورد توجه، ۱۰ سال آینده، یعنی از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۱۰ می‌باشد. همچنین در ارتباط با هدف و چشم‌انداز مطلوب هویت در ایران از رویکرد خودآگاهی اسلامی مد نظر امام خمینی (ره) بهره خواهیم گرفت که بنا بر نظر ایشان، خودآگاهی اسلامی نوعی از «خود» می‌باشد که بر حیات اجتماعی انسان حاکم است و آن همانا هویت فرهنگی انسان مسلمان است که از رسالت و توحید حضرت محمد(ص) سرچشمه می‌گیرد و فرد مسلمان را با پیکر جمع اسلامی، وحدت می‌بخشد.

در جهت تبیین وضعیت کنونی هویت ایرانیان می‌توان به این نکته توجه داشت که هویت ایرانی از ماهیت مرکب برخوردار می‌باشد و متشکل از سه شاخصه کلی ایرانیّت، اسلامیت و مدرنیته است. هویت ایرانی که ملهم از اسطوره‌ها، افسانه‌ها، ادیان و آداب و رسوم متأثر از آیین زرتشت و فرهنگ ویژه ایرانی می‌باشد، از سوی دیگر می‌توان از ۱۴ قرن حاکمیت اسلام در قلمرو سرزمینی ایران یاد نمود و از طرفی نیز مؤلفه نوپای مدرنیته که مأخوذه از غرب در اوایل قاجار و قرن نوزدهم میلادی در ایران است که بر اندیشه‌های سنتی ایرانیان تأثیر گذاشته و جلوه تازه‌ای به هویت ایرانی بخشیده است. (عباس‌زاده مرزبالی، حجازی، ۲۰۲۰: ۵۸) دو مؤلفه ابتدایی (ایرانیّت و اسلامیت) به جهت همنشینی و همسویی در بازه تاریخی بلند در ایران، ماهیت مکمل به خود گرفته‌اند با این وجود مؤلفه مدرنیته که سبقه فراتر از ۱۷۰ سال در ایران

ندارد، هنوز امکان دستیابی به پیوند تام و تمام با هویت ایرانی را حاصل ننموده است. (هودشتیان، ۱۳۸۳: ۱۷۳-۱۷۱) اگرچه در طول یک قرن اخیر در ایران به جریانی نیرومند و اثرگذار در عرصه‌های مختلف مبدل شده است. اهمیت این امر زمانی ساطع می‌شود که تنوع و تکثر قومی و زبانی و تمایزات و قشربندی‌های مختلفی که ناشی از ابعاد مختلف هویتی ایرانیان می‌باشد نیازمند شکلی از انسجام و پیوند بومی می‌باشد (حیدری، حیدری‌بنی، ۲۰۱۴: ۶۵). در غیر این صورت چنین تنوع و تکثری جامعه را دچار چالش و یا بحران هویت می‌نماید.

بر این اساس بابد اذعان داشت که پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ در یک پذیرش جمعی، هویت دینی مترادف با هویت ملی قلمداد شد و سایر عناصر هویتی کشور مورد بی‌مهری قرار گرفتند و اسلام‌گرایان با دستیابی به قدرت سیاسی مبتنی بر اندیشه ولایت فقیه، نظام شاهنشاهی و مدرنیته را دگر هویتی خویش تعریف نمودند و پرچم احیای هویت اسلامی را برافراشتند (عباس زاده مرزبالی، حجازی، ۲۰۲۰: ۶۷-۶۶) و بر ویژگی‌های فرهنگی و هویتی اسلامی تاکنون با شدت و ضعف متفاوت تأکید نمودند که در جدول شماره ۳ به آن اشاره شده است:

جدول شماره ۳: ویژگی فرهنگی و هویتی اسلامی پس از انقلاب اسلامی ایران

کنترل و تهذیب اخلاقی و فرهنگی بر حسب معیارهای سنتی و احیای فرهنگی دینی	اصالت رهبری و پیشوایی و بسط ایدئولوژی یکجانبه‌گرا در قالب ماهیت فراگیر و کل‌گرا
کوشش به منظور یکسان‌سازی و به‌هنگارسازی شیوه‌های فکر و زندگی اجتماعی	ترویج شیوه‌ها و انواع خاصی از تکنیک‌های بدن‌(شیوه پوشش، رنگ)
بی‌توجهی و تقابل با روشنفکری مدرن و روشنفکران متجدد مبارزه با مظاهر فرهنگی و معنوی تجدد و تمدن غربی	تعبیه نوعی پدرسالاری سیاسی و روحانی در نهادهای مختلف اعمال نظام‌گزینشی در دستگاه‌های مختلف کشور
غلبه رویکرد دینی بر رسانه‌ها و آموزش عمومی	نظارت همه‌جانبه بر شیوه زندگی خصوصی
تقبیح اندیشه ناسیونالیسم مدرن	تأکید بر اصالت جمع و جمع‌گرایی
مبارزه با مظاهر مختلف لیبرالیسم	تأکید بر اصالت خانواده

منبع: (رهبری، بلباسی، قربی، ۱۳۹۴)

با توجه به موارد فوق‌الذکر، امروزه شاهد بهره‌گیری از نمادها، المان‌ها، پوشش، رفتارهای متمولانه و مصرف‌گرایانه، نمایشی، و به‌طور کلی آنچه در قالب ارزش‌های لیبرالی و هنجارهای غربی می‌باشد در میان اقشاری از جامعه ایرانی می‌باشیم اگرچه که جامعه ایرانی به‌طور گسترده درگیر تحول در باورها و اعتقادات نشده است و همچنان باورهای اسلامی جزو جدایی‌ناپذیر هویت ایرانیان بشمار می‌آید و می‌توان چالش هویتی بوجود آمده در این حوزه را متأثر از گفتمان هویتی احیاگرایانه امام‌خمينی(ره) تلطیف نمود.

در این راستا جهت جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و روش دلفی‌فازی و جدول ماتریس روابط متقابل استفاده و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار میک‌مک بهره‌مند

شده‌ایم. همچنین مطابق جدول شماره ۴، اعضای پنل ۳۶ نفره خبرگان، که متشکل از متخصصین حوزه فرهنگ و هویت در ایران می‌باشند، مشخص شده‌اند.

جدول شماره ۴: اعضاء ۳۶ نفره پنل خبرگان

اعضاء هیات علمی	
نام دانشگاه	تعداد اعضاء پاسخ دهنده
بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین	۳
تربیت دبیر شهید رجایی	۲
علامه طباطبایی	۲
رازی کرمانشاه	۳
محقق اردبیلی	۲
شهید چمران	۲
باهر کرمان	۲
شاهد تهران	۳
اصفهان	۲
شیراز	۲
یزد	۳
فارغ التحصیلان مقطع دکتری	
نام دانشگاه	تعداد اعضاء پاسخ دهنده
تهران	۲
شهید بهشتی	۱
امام صادق	۲
اصفهان	۲
شاهد تهران	۳

در ادامه جهت احصاء پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های کلیدی اثرگذار بر آینده هویت در ایران، پرسشنامه در ۳ مرحله در قالب روش دلفی فازی به پنل خبرگان عرضه شد و از آنها خواسته شد تا میزان اهمیت هر عامل را از ۱ تا ۵ (۱. خیلی بی‌اهمیت. ۲. بی‌اهمیت. ۳. متوسط. ۴. بااهمیت. ۵. خیلی بااهمیت) تعیین نمایند، جدول شماره ۵ مبین ۳۴ پیشران کلیدی اثرگذار بر آینده چالش هویت در ایران می باشد:

جدول شماره ۵: عوامل کلیدی تأثیرگذار بر چالش هویت در ایران

ردیف	شاخص	نوع	مرجع
۱	نظام انتخاباتی	سیاسی	سیف‌زاده و نوری‌اصل (۱۳۹۰)
۲	احزاب و تشکلهای سیاسی	سیاسی	بدیع (۱۳۸۷)
۳	برجام و مسئله هسته‌ای	سیاسی	نیاکویی و قنادی (۱۳۹۶)
۴	شرق‌گرایی در نظام سیاسی	سیاسی	آدمی (۱۳۸۹)
۵	سطح مشروعیت	سیاسی	ملکی (۱۳۹۷)
۶	ثبات سیاسی	سیاسی	جلالی و غلامی (۱۳۸۹)
۷	فرهنگ مشارکت سیاسی	سیاسی	آلموند و وربا (۱۹۶۳) سازتوری (۱۹۸۷)
۸	سیاست‌های رسمی	سیاسی	بدیعی و عالم (۱۳۹۹)
۹	قوانین موضوعه و اسناد بالادستی	سیاسی	بدیعی و عالم (۱۳۹۹)
۱۰	تحول نظام آموزشی کشور	سیاسی	لقمان‌نیا و خامسان (۱۳۸۹)
۱۱	حقوق شهروندی	سیاسی	سیف‌زاده و نوری‌اصل (۱۳۹۰)
۱۲	تحریم‌های اقتصادی و فشارهای غرب علیه ایران	اقتصادی	فشندی و قادری (۱۳۹۶)
۱۳	عدالت توزیعی	اقتصادی	رفیعی و حبیب‌زاده (۱۳۹۲)
۱۴	توسعه و کارآمدی	اقتصادی	عبوسی و هراتی (۱۳۸۸) ویلیامز (۱۹۶۳)
۱۵	قیمت نفت	اقتصادی	معملی نژاد و شیخ‌زاده (۱۳۹۲)
۱۶	ارزهای دیجیتال	اقتصادی	ناصحی‌فر (۱۳۹۸)
۱۷	اقتصاد مقاومتی	اقتصادی	ترتبی (۱۳۹۶)
۱۸	تولید ناخالص داخلی	اقتصادی	حسینی (۱۳۸۶)
۱۹	بحران انرژی	اقتصادی	خسروی پور و همکاران (۱۳۹۷)
۲۰	تورم	اقتصادی	قنبری (۱۳۹۰)
۲۱	رکود اقتصادی	اقتصادی	فرج‌زاده و تقیبی (۱۳۹۷) و خبرگان
۲۲	سیاست‌های پولی و مالی	اقتصادی	فرج‌زاده و تقیبی (۱۳۹۷) و خبرگان
۲۳	تحول دانش سیاسی و اجتماعی ملت	اجتماعی	گوتورو (۲۰۱۵)
۲۴	سکولاریسم	اجتماعی	پارسانیا (۱۳۸۵)
۲۵	پلورالیسم - تساهل و مدارا	اجتماعی	بشیریه (۱۳۹۲)
۲۶	سبک زندگی	اجتماعی	طلایی و همکاران (۱۳۹۳)
۲۷	هویت مذهبی	اجتماعی	زهیری (۱۳۸۹)
۲۸	هویت قومی	اجتماعی	احمدی (۱۳۸۳)
۲۹	هویت مدرن	اجتماعی	حاجپایانی و درویشی (۱۳۹۲)
۳۰	شکاف‌های اجتماعی	اجتماعی	تاجیک (۱۳۸۱)
۳۱	امید به زندگی	اجتماعی	صفری شالی و طوائفی (۱۳۹۷)
۳۲	تحول رسانه‌ای (توسعه فناوری دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی)	فناوری و تکنولوژی	ریبمی (۱۳۸۷)
۳۳	دسترسی به فناوری‌های نوین	فناوری و تکنولوژی	تاجیک (۱۳۸۷)

در نهایت، ۱۵ پیش‌برهان نهایی که اعداد فازی آنها بالاتر از ۶ قرار گرفت و نسبت به سایر پیش‌برهان‌ها ارجحیت داشتند تعیین شد.

جدول شماره ۶: نیروهای پیشران کلیدی منتخب تأثیرگذار بر چالش هویت در ایران

تساهل و مدارا	تحوک رسانهای (توسعه فناوری و شبکه‌های اجتماعی)	تحریم و فشارهای غرب علیه ایران	شکاف‌های اجتماعی (نسلی-عاطفی-ارزشی)	قوانین موضوعی و اسناد بالادستی
حقوق شهروندی	تحوک نظام آموزشی کشور	توسعه و کارآمدی	سطح مشروعیت	ثبات سیاسی
هویت مدرن	هویت مذهبی	امید به زندگی	عدالت توزیعی	فرهنگ مشارکت سیاسی

در ادامه جهت تعیین مهمترین عدم قطعیت‌های کلیدی، ۱۵ عامل شناسایی شده در مرحله پیشین در قالب ماتریس جداول اثرات متقابل زوجی توسط جامعه آماری تحقیق تکمیل شد. جهت عملیاتی نمودن پرسشنامه، روابط به صورت مقایسه‌ای زوجی و بررسی تأثیر متغیرهای موجود در سطرها بر متغیرهای موجود در ستون‌ها انجام شد؛ بدین ترتیب که متغیر سطرها تأثیرگذار و متغیر ستون‌ها تأثیرپذیرند. و وزن‌دهی به متغیرها در قالب طیفی از اعداد ۳ تا ۳- (از خیلی تأثیرگذار تا خیلی تأثیرپذیر) سنجیده شد و یک ماتریس ۱۵×۱۵ تشکیل شد.

جدول شماره ۷: نتایج جدول ماتریس روابط متقابل

اثرپذیری پیشرانها	ثبات سیاسی	تحریم و فشارهای غرب علیه ایران	فرهنگ مشارکت سیاسی	سطح مشروعیت	عدالت توزیعی	قوانین موضوعی و اسناد بالادستی	حقوق شهروندی	تحوک نظام آموزشی کشور	توسعه و کارآمدی	شکاف‌های اجتماعی (نسلی-عاطفی-ارزشی)	تساهل و مدارا	هویت مدرن	هویت مذهبی	امید به زندگی	تحوک رسانهای (توسعه فناوری دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی)
اثرگذاری پیشرانها	ثبات سیاسی	۰	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۲	۱
تحریم و فشارهای غرب علیه ایران	۲	۰	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۳	۳	۲	۲	۳	۲	۲
فرهنگ مشارکت سیاسی	۳	۱	۰	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲
سطح مشروعیت	۳	۱	۳	۰	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲
عدالت توزیعی	۳	۲	۲	۳	۰	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۳	۱
قوانین موضوعی و اسناد بالادستی	۲	۲	۲	۲	۲	۰	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۲
حقوق شهروندی	۲	۱	۳	۳	۳	۱	۰	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۲	۲
تحوک نظام آموزشی کشور	۲	۱	۳	۳	۲	۲	۳	۰	۳	۲	۳	۳	۲	۲	۲
توسعه و کارآمدی	۳	۱	۲	۳	۲	۲	۳	۳	۰	۱	۳	۲	۲	۳	۳
شکاف‌های اجتماعی (نسلی-عاطفی-ارزشی)	۲	۲	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۲	۳	۲	۱	۲
تساهل و مدارا	۲	۱	۳	۳	۱	۲	۳	۳	۲	۲	۰	۳	۲	۳	۳
هویت مدرن	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۳	۲	۲	۳	۳	۰	۱	۱	۳
هویت مذهبی	۲	۲	۲	۳	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۰	۲	۱
امید به زندگی	۲	۱	۳	۳	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۰	۲	۲
تحوک رسانهای (توسعه فناوری دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی)	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۲	۳	۰

بر این اساس پس از دریافت نظرات نخبگان و وارد نمودن میانگین داده‌ها در نرم‌افزار میک‌مک، نرم‌افزار رابطه میان پیشران‌ها را بر اساس سازوکار تأثیرگذاری و تأثیرپذیری محاسبه کرده و در آخر برای هر متغیر یک امتیاز عددی لحاظ می‌شود. در ادامه بر اساس این امتیاز متغیر را براساس تأثیرپذیری و تأثیرگذاری به صورت غیرمستقیم و مستقیم درجه بندی می‌کند. در این حالت متغیرهایی که امتیاز بیشتری را دریافت نمایند درجه تأثیرپذیری و تأثیرگذاری آنها نیز بر این اساس تفاوت می‌کند. نتایج این مرحله در جدول شماره ۸ قبل مشاهده می‌باشد.

جدول شماره ۸: امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل به صورت مستقیم و غیرمستقیم

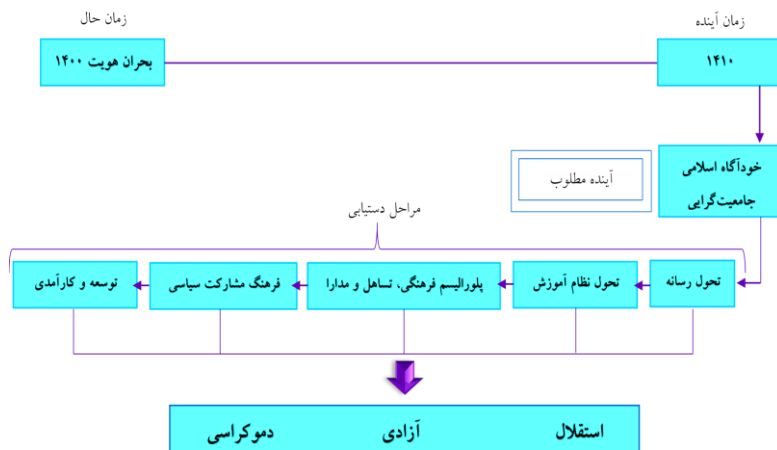
رتبه	عامل	تأثیرگذاری مستقیم	عامل	تأثیرپذیری مستقیم	عامل	تأثیرگذاری غیرمستقیم	عامل	تأثیرپذیری غیرمستقیم
۱	تحول رسانه‌ای	۸۱۰	سطح مشروعیت	۸۳۳	تحول رسانه‌ای	۷۹۹	سطح مشروعیت	۸۲۲
۲	فرهنگ مشارکت	۷۶۳	ثبات سیاسی	۷۲۰	تساهل و مدارا	۷۶۸	فرهنگ مشارکت	۷۲۹
۳	تحول آموزش	۷۶۳	فرهنگ مشارکت	۷۲۰	تحول آموزش	۷۶۶	حقوق شهروندی	۷۴۱
۴	تساهل و مدارا	۷۶۳	حقوق شهروندی	۷۲۰	فرهنگ مشارکت	۷۶۰	تساهل و مدارا	۷۳۹
۵	توسعه و کارآمدی	۷۴۰	تساهل و مدارا	۷۲۰	توسعه و کارآمدی	۷۲۲	ثبات سیاسی	۷۳۸
۶	سطح مشروعیت	۷۱۷	توسعه و کارآمدی	۷۱۷	حقوق شهروندی	۷۱۲	توسعه و کارآمدی	۷۱۳
۷	حقوق شهروندی	۷۱۷	امید به زندگی	۶۹۴	سطح مشروعیت	۷۱۲	امید به زندگی	۶۹۵
۸	تحریم	۶۷۱	شکاف اجتماعی	۶۷۱	هویت مدرن	۶۵۸	هویت مدرن	۶۸۰
۹	عدالت توزیعی	۶۷۱	هویت مدرن	۶۷۱	تحریم	۶۵۶	شکاف اجتماعی	۶۵۸
۱۰	هویت مدرن	۶۴۸	تحول آموزش	۶۴۸	عدالت توزیعی	۶۳۹	تحول آموزش	۶۵۷
۱۱	امید به زندگی	۶۴۵	تحول رسانه‌ای	۶۴۸	امید به زندگی	۶۳۲	تحول رسانه‌ای	۶۵۵
۱۲	قوانین	۶۰۱	هویت مذهبی	۶۰۱	قوانین	۶۰۴	هویت مذهبی	۵۹۸
۱۳	هویت مذهبی	۵۷۸	عدالت توزیعی	۵۳۲	هویت مذهبی	۵۷۷	عدالت توزیعی	۵۳۷
۱۴	شکاف اجتماعی	۵۰۹	قوانین	۵۳۲	شکاف اجتماعی	۵۱۰	قوانین	۵۳۳
۱۵	ثبات سیاسی	۲۳۹	تحریم	۲۸۶	ثبات سیاسی	۲۲۶	تحریم	۲۷۸

پس از بررسی‌های صورت گرفته در نرم‌افزار میک‌مک، ۵ پیشران که دارای بیشترین عدم قطعیت در حوزه تأثیرگذاری بر وضعیت خروج از چالش هویت در ایران می‌باشند تعیین شد:^۴

- تحول رسانه‌ای
- تحول نظام آموزشی
- پلورالیسم و تساهل-مدارا
- فرهنگ مشارکت سیاسی
- توسعه و کارآمدی؛ در ادامه به بررسی پیشران‌ها می‌پردازیم.

۴. ر.ک. رساله دکترای علی نوازنی با عنوان «تجزیه تحلیل بحران هویت در ایران: سناریوهای هویت‌زدایی و هویت‌زایی نوین»؛ دفاع شده در دانشگاه اصفهان در تاریخ ۱۴۰۰.۱۰.۲۵

همچنین در شکل شماره ۲ مدل مفهومی پژوهش که مبتنی بر چارچوب روش پس‌نگری معطوف به آینده استوار می‌باشد ترسیم شده است.

شکل شماره ۲. مدل هویت‌زادایی و هویت‌زایی نوین در ایران

بر این اساس منطقه بر مدل مفهومی پژوهش، امکان تحقق خودآگاهی اسلامی و جامعیت‌گرایی هویتی مبتنی بر لندیشه امام‌خمينی(ره) میسر خواهد بود. در این فرآیند ۵ پیشران اصلی متصور شده است که با اتخاذ نگرشی مبتنی بر «استقلال، آزادی و دموکراسی» که همچون روحی بر کالبد پیشران‌ها مستقر و جاری باشد، باید در نظر گرفته شود.

۶. یافته‌های پژوهش

۱-۶- تحول رسانه‌ای

امروزه تحول رسانه‌ای و فرآیند رشد و تکامل تکنولوژی‌های ارتباطی امری اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. اگرچه می‌توان اذعان داشت که طراحان و عاملان جهان رسانه‌ای کنونی کشورهای غربی می‌باشند و فضای حاکم بر آن علاوه بر برخورداری از امکانات سخت‌افزاری، در ابعاد ارزشی و فرهنگی نیز تحت تأثیر این کشورها می‌باشد و ارزش‌های مادی‌گرایانه عصر مدرنیته را بازنمایی می‌نمایند که بیانگر فرآیند نهادینه‌سازی هویت مدرن در جهان می‌باشد. (رهبری، بلیاسی، قربی، ۱۳۹۴: ۶۱) با این وجود مبتنی بر نظر امام‌خمينی می‌توان تفکیکی میان ارزش‌ها و هنجارهای لیبرالی و غربی و تکنولوژی و دستاوردهای فنی آن قائل شد. (امام‌خمينی، ۱۳۷۸: ۲۶۲) چراکه عدم احراز چنین تمایزی، تبیین‌کننده ناآشنایی با زمین بازی در هزاره

جدید می‌باشد که دستاورد احتمالی آن «بازی با حاصل جمع غیرصفر»^۵ است. این بدان معناست که اگر نظام اجتماعی سنتی در فرآیند شکلهی به هویت اجتماعی مردم خود نتواند مؤلفه‌های هویتی خود را از طریق فناوری و تکنولوژی‌های نوین برای اعضا ساخته و درونی کند (و به عبارتی مطابق تمثیل «تخت پروکروستس»^۶ عمل نماید و در پی همسان‌سازی همه آحاد جامعه برآید) افراد نسبت به بافت اجتماعی خود احساس بی‌هویتی خواهند نمود و به منابع هویتی دیگر و گاهاً متعارض رجوع خواهند کرد. (تاجیک، ۲۰۰۸: ۸۰)

با توجه به این امر در حال حاضر بخش غالبی از فضای رسانه‌ای کشور تحت اختیار دولت و نظام سیاسی قرار دارد که در این فضا با رفع سوگیری‌های جناحی و سلیقه‌ی، می‌توان با بهره‌گیری از نمادها و واژه‌ها، به پدیده‌ها و رویدادها و رفتارها، محتوا و معنای خاصی اعطا نمود و با انتقال محتوا و مفاهیم سازنده هویتی خویش، افراد را از برون‌دادهای منفی هویتی رهانید. (تاجیک، ۲۰۰۸: ۷۵)

باید مشخصه‌های هویتی ایرانیان به رسمیت شناخته شود و معیار و میزان سنجش، صرفاً عدم تعارض آن با ارزش‌های اسلامی باشد. باید ایمان داشت که مردم آگاهانه برای معنا بخشیدن به زندگی خود به الگوها و رویدادها می‌نگرند، توسل می‌جویند و یا آنها را تولید می‌کنند و لزوماً خودآگاهی‌ها در فرآیند زندگی بدست می‌آید و تحول می‌یابند. (بشیریه، ۱۳۸۱: ۱۱۹)

اگر به حقانیت اسلام و ارزش‌های آن اعتقاد داریم همانطور که در آیه ۱۹ سوره آل عمران آمده است «دین در نزد خدا، اسلام است ... و هر کس به آیات خدا کفر ورزد، خداوند، سریع الحساب است» (قرآن کریم)

نباید از تحولات رسانه‌ای که در عصر حاضر رخ می‌نماید احساس نگرانی و خودباختگی نماییم و باید آن را فرصتی در راستای تقویت هویت ملی و ارتقای سطح زندگی و معیشت و توسعه کشور ارزیابی نماییم. رسانه‌های نوظهور را در کنار سایر ابعاد مدرنیته با رفع نقایص ارزشی و فرهنگی آن می‌توانیم استفاده نماییم. (رضایی، جوکار، ۲۰۰۹: ۷۰)

پارادایم هویت اسلامی زمانی در عرصه علمی و اجتماعی به بن‌بست خواهد رسید که نتوانیم مؤلفه‌های متشکله آن را به درستی ترسیم نماییم و جامعه دیگری را (که در اینجا مدرنیته و ایرانیّت می‌باشند) به عنوان کل مایشاء پذیرا شویم.

۵ Play by getting a non-zero sum

۶ Procrustes bed

۲-۶- تحول نظام آموزشی

نظام آموزشی ایران به جهت عدم بروزرسانی ساختاری در آن، از تأمین نیازهای روز جامعه ناتوان می‌باشد. چراکه رسالت نظام آموزش، تعلیم و تربیت انسانی است که بتواند با توجه به اطلاعاتی که در هر لحظه در دست دارد، بهترین انتخاب را انجام دهد و راه‌های بهتر آموختن را فرا گیرد و ترقی و پیشرفت خود را فراهم سازد. (قاسمی، محمودی، ۱۳۹۹: ۳۷) آیت الله خامنه‌ای در این ارتباط معتقدند که نظام آموزش و پرورش ما نظامی تقلیدی و کهنه می‌باشد و نیازها و سنت‌های کشور که می‌تواند متکی بر سنت‌ها و تجارب باشد در آن مدنظر قرار نگرفته شده است. (خامنه‌ای، ۱۳۸۶) در صورتی که باید در راستای دموکراسی، مشارکت مردم، تنوع، عدم تمرکز و پویایی قرار گیرد. (عبادی، ۱۳۹۴) و با ارتقای درجه آگاهی و دانش سیاسی جامعه و نسل جوان امکان بهره‌مندی از شهروندان آگاه و فعال فراهم شود که مطالبه‌گرند و از تغییر و تحول نگرانی نخواهند داشت.

همچنین در قالب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران سه شاخصه هویتی ایرانیان به رسمیت شناخته شده است. اگرچه تنوع قومی و مذهبی یکی از ویژگی‌های جمعیتی ایرانیان است و تجلی وحدت و یکپارچگی کشور به همزیستی این گروه‌ها مرتبط است. (۹۳۰: ۲۰۲۰، Khojasteh, Assareh, Hajiani, & Araghi, ۲۰۲۰) با این وجود در سند تحول به صورت مشخص در تبیین عناصر هویتی ایرانیان در زمینه هویت ایرانی به (توسعه درون‌زا و بومی، زبان و ادبیات فارسی، تقویت روحیه جهاد و انقلابی‌گری، بازسازی و ارج نهادن به میراث فرهنگی و تمدنی، بازنمایی و تقویت سمبل‌ها و نمادهای ملی، آمیختگی اسلام و ایران، سرزمین ایران) در زمینه هویت اسلامی به (احدیّت و یگانگی، احکام و ارزش‌های اسلامی، حیات اسلامی و طاهر، عدالت، رسالت مهدوی، امر به معروف و نهی از منکر، حاکمیت ولایت‌فقیه، عفاف)، و در زمینه هویت مدرنیته به (تکنولوژی‌های نوین، رسانه‌ها و زبان و ادبیات خارجی) توجه شده است که می‌تواند موجبات همبستگی ملی را در میان افراد و شهروندان فراهم نماید. (رهبری، بلباسی، قری، ۱۳۹۴: ۴۵) در فرآیند تعلیم و تربیت باید به این نکته توجه شود که نظام آموزش و پرورش یکی از عناصر مهم هویت‌یابی به شمار می‌آید اگرچه مؤلفه‌های دیگری در جهت هویت‌یابی به صورت موازی قرار دارند که این امر مستوجب شکل‌گیری اختلاف در نیازها، سلیق و انگیزه‌ها و همچنین تفاوت در فرآیند یادگیری می‌شود که فرآیند آموزش باید با در نظر گرفتن این امور لحاظ شود. مسئولین و قانون‌گذاران در طراحی سیاست‌های بازسازی هویت ملی، نیازمند توجه به نهادهای موازی همچون نهاد خانواده و مدرسه، حوزه و دانشگاه در کنار نظام آموزش و پرورش می‌باشند. چراکه هویت در عصر حاضر از ماهیت پویا، سیال و مستمر برخوردار است و لزوماً رصد و پایش کردارهای افراد،

نهادهای، یا حوادث مستحدثه در حوزه هویت‌یابی امکان فهم و درک بهتر امور و مانع غافلگیری فرهنگی و هویت می‌شود. (کریمی، پارسا، ۲۰۱۹: ۱۷)

همچنین در سیستم نظام آموزشی نیاز می‌باشد که خصایص قومی، تاریخی و فرهنگی جامعه بازنمایی شود و ارزش‌ها، آداب و سنن فرهنگی و تجربیات قومی و تاریخی مطرح شود. مشکل از آنجایی آغاز می‌شود که برخی از جریان‌های اجتماعی و سیاسی در ایران با وجود آگاهی از وضعیت بحران هویت در ایران، در تلاش می‌باشند مفاهیم ایرانیّت و اسلامیّت و همچنین دستاوردهای جهان مدرن را به گونه‌ای ابهام‌آلود ترسیم می‌نمایند و به از خودبیگانگی هویتی دامن می‌زنند. در نتیجه جهت ترسیم هویت ملی منسجم و یکپارچه پذیرش مشارکت خبرگان و نیروهای متنوع اجتماعی با علم به آگاه، هوشمند و انتخابگر بودن مردم و اینکه راه ارتقای هویت ملی و خروج از بحران هویت، استقلال در طراحی و اجرا، آزادی در انتخاب و پذیرش، و دموکراسی در قالب مشارکت گروه‌ها و اقشار مختلف اجتماعی در فرآیند هویت‌یابی در فرآیند آموزش است، اهمیت می‌یابد.

۳-۶- فرهنگ مشارکت سیاسی

فرهنگ سیاسی یک جامعه برگرفته از آرمان‌ها، نگرش‌ها و اقدامات نسبتاً ثابت و لایتغیر درباره قدرت و سیاست است که تحت تأثیر نمادها، ارزش‌ها و هنجارها و عقاید و باورهای افراد و در خلال تاریخ و زندگی مشترک و جمعی آنها محقق می‌گردد و به اقدامات و کنش‌های سیاسی در برابر نظام سیاسی سمت و سو می‌دهد. (کلیچ، حقیقی، ۲۰۲۰: ۳۶۴) به عبارتی مشارکت سیاسی ریشه در فرهنگ سیاسی مشارکتی جامعه دارد؛ یعنی موجبات و موانع مشارکت سیاسی و عوامل اقبال مردم را بیشتر باید در فرهنگ سیاسی مشارکتی در جامعه جست‌وجو کرد. بر این اساس لازم است عنوان شود که خداوند به عنوان منشا ارزش در فرهنگ مبتلابه اسلامی قلمداد می‌شود و فرآیند عملیاتی نمودن ارزش‌های اسلامی در زندگی اجتماعی وابسته به توافق و اشتراک نظر شهروندان و تمایل آنان جهت مشارکت فعال در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی می‌باشد و در غیراینصورت امکان عملیاتی نمودن ارزش‌های الهی در جامعه دشوار بازنمایی می‌نماید. همچنین است که مشارکت فعالی که در عرصه اسلامی با عنوان مردم‌سالاری دینی از آن یاد می‌شود، برگرفته از خواست خداوند و تجلی‌گر اسلام ناب در جامعه می‌باشد و در قالب فرهنگ سیاسی مشارکتی در اسلام مطرح می‌شود. (عیوضی، ۱۳۸۹: ۲۹۴) این موضوع در چارچوب تصمیم‌سازی‌های نظام سیاسی اهمیت دارد که خبرگان اجرایی پی به ضرورت تعامل انتقادی-تفاهمی در رفتار سیاسی ببرند و الگوی همکارانه را جایگزین الگوی رقابتی و اقتدارگرایی‌نماینند. (کریمی، پارسا، ۲۰۱۹: ۱۴) در نتیجه تعامل

انتقادی-تفاهمی است که خبرگان، تشکله‌ها و فعالان اجتماعی خود را جزئی از یک کل یا مشتی از خروار ارزیابی می‌نمایند و احساس همبستگی و هویت مشترک و واحد می‌نمایند. (کلیچ، حقیقی، ۲۰۲۰: ۳۸۱) چراکه شکل‌دهی به ساختار بینش، کنش و احساسات مردم موضوع محوری هویت ملی است. در نتیجه بدون مشارکت و سهم‌بری آنان، سیاست‌گذاری امری بی‌نتیجه می‌ماند. از طرفی نیز ضمن تجسم خویش در قالب الگوی اجتماعی و سیاسی، از طریق تعمیق ارزش‌های مشترک و الگوسازی، نسبت به نهادینه کردن ارزش‌های هویتی اقدام نمایند.

امام‌خمینی به نقش مشارکتی مردم ایمان داشتند و برای مشارکت مردم در تمامی حوزه‌های تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی ارزش قائل بودند چراکه ایشان معتقد بودند که مردم از آگاهی و دانش لازم جهت تحقق این امر (مشارکت فراگیر) برخوردار می‌باشند (امام‌خمینی، ۱۳۷۸: ۲۸۰) و اینکه «بدون پشتیبانی مردم نمی‌شود کار کرد». (امام‌خمینی، ۱۳۷۸: ۳۷) در نتیجه می‌توان استنباط نمود که تجلی مشارکت گسترده مردم نیازمند تبادل ارزشی و هنجاری و تعاملات میان فرهنگی ساخت قدرت و توده‌های اجتماعی می‌باشد. همانطور که یکجانبه‌گرایی در حوزه ایرانیّت و تجدّد در دوره‌های تاریخی پیش از انقلاب اسلامی ایران، امکان هویت‌سازی اجتماعی پایدار را فراهم ننموده است، چنین امری در زمینه اسلامیّت نیز دخیل می‌باشد. همانطور که تحقق هویت ملی پایدار بدون اتکا بر ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و ویژگی‌های اجتماعی بومی فراهم نمی‌شود، غفلت در قبال کلیت تاریخی و تقطیع سیاسی-ایدئولوژیک نیز موجب بروز چالش و بحران هویتی می‌شود.

۴-۶- توسعه و کارآمدی

تغییر و تحوّل به عنوان شاکله مفهوم توسعه مورد توجه می‌باشد و در این خصوص می‌توان به دو قسم از توسعه اشاره نمود: قسمی که در آن توسعه از ماهیتی برون‌زا و وارداتی برخوردار می‌باشد و قسمی دیگر که توسعه از خصیصه‌های درون‌زا برخوردار است. نکته حائز اهمیت در این است که الگوی توسعه برون‌زا به جهت وارداتی و عدم همپوشانی ارزشی و فرهنگی با نیازها و خواست‌های اجتماعی جوامع میزبان، از امکان رشد و نمو مناسبی برخوردار نمی‌باشند و از طرف دیگر الگوی توسعه درون‌زا به جهت طرح‌ریزی در داخل جوامع و در توجه به ویژگی‌های محیطی و اجتماعی و فرهنگی جوامع، امکان تحول رو به جلو و تکامل اجتماعی و فرهنگی را فراهم می‌نماید.

بر این اساس معتقدیم توسعه با فرهنگ عجین می‌باشد و هرگونه رشد و تحول اقتصادی وابسته به تحولات فرهنگی جوامع می‌باشد و بدون فرهنگ، توسعه تحقق نخواهد یافت. در

نتیجه در ایران نیازمند تحقق الگویی از توسعه مبتنی بر ارزش‌ها و فرهنگ بومی و ملی حاکم بر جامعه می‌باشیم. (نظرپور، ۱۳۷۸: ۸۷) ماهیتی که در آن به تعبیر امام خمینی نشأت گرفته از استقلال و عدم وابستگی می‌باشد. «ما الان در همه چیز به گمان همه یک نحو وابستگی داریم» و اگر ما وابستگی فرهنگی داشته باشیم دنبالش همه انواع وابستگی بوجود می‌آید. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۲۱)

ورود ارزش‌های جدید به جوامع، آغازگر جدال بی‌پایان ارزش‌های قدیم و جدید می‌باشد که هریک در چرخه‌ای از فروپاشی و بازسازی توأمان حرکت می‌نمایند و در صورتیکه ارزش‌های قدیمی در نتیجه چنین رقابتی توان بازنمایی و تسری اجتماعی خویش را از دست بدهد، میدان برای هنرورزی ارزش‌های جدید و در نتیجه شکل‌گیری چالش‌ها و بحران‌های هویتی جدید فراهم می‌شود. از سوی دیگر نگرش‌های متعددی در قبال توسعه درون‌زا قابل ترسیم می‌باشد و آنچه که از منظر امام خمینی نیازمند توجه به آن می‌باشیم این است که توسعه درون‌زا باید طیف گسترده و همخوانی از ارزش‌ها را از طریق برنامه‌ای هدفمند و ساختارمند شامل شود به گونه‌ای که نیروهای اجتماعی و هویتی در ایران احساس انزوا و ازخودبیگانگی در قبال فرآیند توسعه ننمایند. بر این اساس در ایران تأکید بر هویت فرهنگی (به معنای دفاع از سنت‌ها و تاریخ و ارزش‌های اخلاقی و حفظ میراث نیاکان) (سریع‌القلم، ۱۳۷۶: ۵۰) شرط لازم حاکمیت و استقلال و شکوفایی توانایی‌های فردی و توسعه هماهنگ است و در پیوند با آن می‌توان به اهمیت ارتباط هویت فرهنگی با سنت‌ها و ارزش‌های ملل دیگر جهت نو و غنی نمودن آن نمود و تحقق این امر از طریق تأکید بر حفظ هویت فرهنگی با رد هرگونه تقلید و کنار گذاشتن شیوه‌های فکری و عملی بیگانه، امکان‌پذیر است. امام خمینی در این زمینه اجتهاد پویا را عنوان می‌داشتند که در راستای مصالح کشور و اسلام به کار گرفته شود و به عبارتی باید تفکیکی میان آنچه ثابت در احکام دینی می‌باشد و آنچه ثابت در موضوعات و مصادیق مطرح است، قائل شد. (ثواب، ۱۳۸۱: ۲۳۵)

از سوی دیگر توجه به معنویت در عین توجه به نیازهای مادی جامعه باید مورد توجه قرار گیرد و بی‌توجهی به هر بُعد از آن امکان بروز ضعف و سستی هویتی در جامعه را فراهم می‌نماید (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۵۳) همچنین ایشان معتقد بودند که نباید چنین تصور شود که راه پیشرفت و توسعه این است که قوانین و عقاید خویش را کنار بگذاریم چراکه راه‌های توسعه متنوع می‌باشد (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۳) و در حقیقت ایشان معتقدند که با «نگرش انتقادی» به غرب و دستاوردهای آن می‌توان از وجوه مثبت و محاسن آن بهره برد. نگرش انتقادی به غرب موجب می‌شود که ما با ابزار «تعقل» و «تفکر» به سراغ نظریات و الگوهای موجود برویم و آن‌ها را با سنگ محک «اسلامی» و «ایرانی» مورد آزمایش قرار بدهیم.

نگرش انتقادی یعنی رویکرد مجتهدانه به علوم و دستاوردهای تمدن‌های بشری. همچنین باید با تبیین دقیق توسعه، نقطه گذاری های فرهنگی و اجتماعی صورت گیرد. اقدامی به مثابه خطوط ریل قطار که جامعه را به تحرک وامی‌دارد و ایستگاه به ایستگاه به منزله توقف‌گاهی جهت فتح نقاط پیش رو تا رسیدن به نقطه مطلوب و آرمانی توسعه که توسعه مبتنی بر خودآگاهی اسلامی و تحقق ارزش‌های الهی در جامعه می‌باشد که در پرتو آن زندگی مادی و معنوی انسانی محیا و پرفروغ شود. همچنین می‌توان عنوان داشت که بهره‌مندی از الگوهای وارداتی نیز در شرایطی می‌توانند مثمر‌تر قرار گیرند که با ویژگی‌ها و مشخصه‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه همخوان باشد.

۵-۶- پلورالیسم اجتماعی و تساهل و مدارا

این تصور که از طریق نگرش سیاه و سفید و همانندسازی گروه‌های پراکنده هویتی و فرهنگی در قالب یک فرهنگ و هویت همگن، می‌توان به وحدت عام سیاسی و اجتماعی و هویت ملی پایدار دست یافت از نظر تکثرگرایان تصویری اشتباه و ناکارآمد به‌شمار می‌آید. چراکه امکان تحریک گروه‌های مختلف اجتماعی، تقویت تضادهای اجتماعی، تشخت، پراکندگی و چندپارگی اجتماعی را بوجود می‌آورد. در صورتیکه با اتخاذ رویکردی تکثرگرایانه شاهد ثبات، همزیستی مسالمت‌آمیز، تفاهم بین‌اجتماعی، پذیرش دیگری، مقبولیت و مشروعیت، آسایش اجتماعی، ثبات، مشارکت و رقابت مسالمت‌آمیز، آرامش، و امنیت ایجاد می‌شود. (سینایی، ابراهیم‌آبادی، ۲۰۰۵: ۱۲۱) اگرچه اعضای جامعه از اقوام، مذاهب، زبان‌ها و نژاد و رنگ‌های متنوعی تشکیل می‌شوند با این وجود ماحصل اتخاذ رویکرد تکثرگرایی که به حقوق انسانی افراد در قالب شهروند و حقوق شهروندی توجه می‌نماید ارزشمند بازنمایی می‌شود. (موسوی، موسوی، ۱۳۹۹: ۱۰۷)

تکثرگرایی (اجتماعی) از طریق اتخاذ رویکردهای تساهل‌گرایانه و مدارا محور به معنای «توجه به دیگران و یادگیری از آنان»^۷، ارزشمند شمردن تفاوت‌ها^۸، پل زدن روی شکاف‌های فرهنگی^۹، نپذیرفتن اندیشه‌های قالبی غیرمنصفانه^{۱۰}، کشف زمینه‌های مشترک^{۱۱} و ایجاد متحدان جدید^{۱۲}» (Lyness, ۲۰۰۶) در پی آن است که با پافشاری بر نقاط مشترک زندگی

۷ Respecting and learning from others

۸ Valuing difference

۹ Bridging cultural gaps

۱۰ Rejecting unfair stereotypes

۱۱ Discovering common ground

۱۲ Creating new bonds

اجتماعی ابناء بشر از هر گروه و سنخ و جنس و مذهبی که هستند، به زندگی مسالمت‌آمیز و سعادت‌مند دست یابند و از تأکید صرف بر نقاط اختلاف و بحران‌زا خودداری نماید.

در صورتیکه در جامعه‌ای پلورالیسم اجتماعی و تساهل و مدارا به رسمیت شناخته شود می‌توان انتظار داشت که از طریق ایجاد اجتماع ملی، اجتماعی که افراد متشکله آن خود را متعلق به آن و به معنایی «شهروند» آن جامعه قلمداد نمایند، افراد آن جامعه نسبت به آداب و رسوم و مفاخر، مذهب، تاریخ و ارزش‌های آن جامعه وابستگی نشان دهند، حدی از انسجام اجتماعی را که زمینه‌ساز مقاومت جامعه در برابر آسیب‌ها و مسائل متعدد می‌شود را ایجاد کرده و ارتقا می‌دهد و در عین حال قبول و انعطاف‌پذیری در برابر سختی‌ها و تحمل اجتماعی را ارتقا می‌بخشد. (قایدگیوی، حقیقتیان، بهیان، ۱۳۹۸: ۸۲) در این قالب نوعی گفتمان دوسویه و چندسویه بین نهاد «ملت-دولت» و حاملیت قائل شدن برای حقوق شهروندی اهمیت یافته و با بهره‌گیری از مفاد همپارچه‌ساز هویت‌گفتمانی، امکانات لازم ملی برای تعامل فرهنگ‌های خاص گرلاینه چندگانه با فرهنگ فراگیر ملی فراهم می‌شود. از قبل این تعامل، حقوق فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و در یک کلام حقوق شهروندی و تحقق هویت ملی بر اساس عدالت و انصاف تأمین خواهد شد. (سیف‌زاده، نوری اصل، ۲۰۱۱: ۱۶۷)

در آخر می‌توان عنوان داشت که پذیرش گوناگونی یا نفی رویکرد استعلایی یک گروه بر سایر گروه‌ها زمینه‌ساز جایگزینی ثبات، همزیستی مسالمت‌آمیز، مفاهمه، اعتماد متقابل، مشروعیت، امنیت، مشارکت و رقابت به جای بی‌ثباتی، خشونت، منازعه و ناامنی خواهد بود. (سینایی، ابراهیم آبادی، ۲۰۰۵: ۱۲۱)

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل مفهومی جهت خروج از وضعیت چالش هویت در ایران صورت گرفت. بر این اساس تلاش نمودیم که با بهره‌گیری از آرای صاحب‌نظران حوزه فرهنگ و هویت در ایران، پیشران‌های اثرگذار بر چالش هویت در ایران را رصد نماییم و اقدام به سنجش پیشران‌ها بر اساس دیدگاه امام‌خمینی نماییم.

در این راستا خودآگاهی اسلامی چشم‌انداز مطلوب و ریل‌گذاری هویتی جهت دست‌یابی به این امر انجام شد. بنابراین ۵ پیشران در قالب تحول رسانه‌ای، تحول نظام آموزشی، فرهنگ مشارکت سیاسی، توسعه و کارآمدی، و در نهایت پلورالیسم فرهنگی-تساهل و مدارا مشخص شدند و تلفیق آن با ۳ پارامتر آزادی قرآنی، استقلال و خودکفایی و دموکراسی و مردم‌سالاری دینی نقطه تمایز این اثر به شمار می‌آیند. با این اوصاف، به این جمع‌بندی دست یافتیم که لازمه تحول هویتی، ایجاد فضای آزاد رسانه‌ای متکی بر قوانین اسلامی و خارج از

سلیقه‌گرایی فردی و گروهی است، تجدید نظر در ساخت نظام آموزشی کشور و بروزرسانی آن با رویکرد جامعیت‌گرایانه و متکی بر مشخصه‌های هویتی ایرانی اسلامی و مدرنیته صورت گیرد، به مقوله فرهنگ سیاسی مشارکتی ارزش و بهای زیادی اعطا شود و با پیشبرد حقوق شهروندی، مردم را در فرآیند اجرایی و تصمیم‌گیری دخیل نموده و خط تمایزی میان خواست‌های مشروع اجتماعی و خواست‌های سلیقه‌گرایانه و اقلیتی متصور شد. همچنین به مقوله توسعه و کارآمدی از دریچه فرهنگ و هویت بومی نگریسته شود و مؤلفه‌های توسعه را با ارزش‌های ملی و دینی حاکم در ایران تلفیق نمود و از پذیرش چشم‌بسته و کورکورانه تحولات جدید تکنولوژی و توسعه غربی خودداری نمود. علاوه بر این در ارتباط با پلورالیسم نیز، با نفی رویکرد معرفتی غرب در این حوزه، اقدام به پذیرش پلورالیسم اجتماعی در سطح گسترده اجتماعی نماییم و خط‌کش هویتی را مبتنی بر پارادایم اسلام و ایران در نظر بگیریم.

۸. راهکارها و پیشنهادات

- طرح نظام تدبیر فرهنگی از سوی کارگزاران فرهنگی کشور بر پایه مفاهیم فرهنگ پیشرو انقلاب اسلامی؛
- تأکید بر تقدم تربیت بر تعلیم به منظور کارآمدی و پویایی جریان فرهنگ‌پذیری؛
- اجتماعی‌شدن جریان هویت فردی که به هویت اجتماعی جمعی تبدیل شود؛
- حمایت از مفاهیم پایه‌ای هویت‌ساز مانند اعتماد، خودباوری؛
- شکل‌گیری عزمی راسخ در میان نخبگان سیاسی جهت حل چالش هویت و گسترش مراکز هم‌اندیشی با مشارکت طیف‌های مختلف نخبگان و افزایش روحیه تحمل‌پذیری و مدارا و پذیرش دیدگاه‌های مخالف و غیر؛
- تعریف و تبیین مبانی دینی توسط مهندسين اجتماعی و مسئولین نهادهای فرهنگی و اجتماعی در قالب ادبیاتی نوین و قابل فهم برای اعضای جامعه علی‌الخصوص نسل جوان؛
- تقویت فرهنگ مشارکت سیاسی آگاهانه مبتنی بر جامعه مدنی پویا و ایجاد و گسترش احساس اعتماد و تفاهم میان مردم با یکدیگر و مردم با نظام؛
- تحوّل نظام آموزشی متکی بر شناخت هویت ملی و تاریخ پرافتخار ایران؛
- بهره‌مندی از رسانه‌های نوین در راستای تعمیق فضای گفتگو و مدارا و تعاملات فرهنگی اقوام و گروه‌های ملی که مبتنی بر آن حقوق شهروندی آنان بر اساس عدالت و انصاف تأمین شود؛

- تنظیم و ترسیم چشم‌انداز فرهنگی و هویتی و اتخاذ رویکرد پروسه‌محور، برنامه‌محور و نرم‌افزاری و هدایت‌گرانه در مقابل رویکرد قهری و سلبی و سخت‌افزاری؛
- خروج از فرم‌گرایی، اباحه‌گری و مصلحت‌اندیشی‌های کاذب و سلیقه‌ی، دنیاطلبی، کمیّت‌گرایی و سیاست‌زدگی؛
- جایگزینی نگرش توسعه‌مّلی و بومی مبتنی بر ارزش‌های بومی و درون‌داد در تقابل با الگوهای برون‌زا و همچنین بهره‌مندی از عناصر فرهنگ مّلی در جهت تقویّت فرآیند توسعه؛

منابع

- الطائی، ع. (۱۳۸). بحران هویت قومی در ایران. شادگان.
- امام خمینی. (۱۳۷۸). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۵، ۲۶۲.
- بشیریه، ح. (۱۳۸۱). تحول خودآگاهی ها و هویت های سیاسی در ایران. فصلنامه مطالعات ملی.
- تاجیک، م. (۲۰۰۸). رسانه و بحران در عصر فراواقعیت (با تأکید بر بحران هویت). پژوهش های ارتباطی، ۱۵(۵۶)، ۶۹-۹۵. doi:10.22082/cf.2008.23964
- ثواب، ج. (۱۳۸۱). جمهوری اسلامی و توسعه سیاسی در نظر امام خمینی (ره). حکومت اسلامی، ۲۶۹-۲۳۳.
- حیدری، غلامحسین. حیدری بنی. (۲۰۱۴). بررسی چالش های قدرت ملی در ایران با تأکید بر بحران هویت ملی. فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱۰(۳۳)، ۶۰-۸۲.
- خامنه ای. (۱۳۸۶). بیانات در دیدار مسئولان آموزش و پرورش سراسر کشور. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۳۹۴>.
- رضایی، م. جوکار، م. ص. (۲۰۰۹). بازشناسی هویت ملی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات ملی، ۴۰(۱۰)، ۵۳-۸۸.
- رهبری، م. م. بلباسی، م. م. قربی، س. (۱۳۹۴). هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران. مطالعات ملی، ۱۶(۱)، ۶۱-۶۰.
- سریع القلم، م. (۱۳۷۶). توسعه، جهان سوم و نظام بین الملل. سفیر، ۳.
- موسوی، ق. موسوی، ح. (۱۳۹۹). جامعه مدنی و توسعه اجتماعی در ایران. پژوهش های تاریخی، اجتماعی و سیاسی، سال ۱۳۹۹، ۱۰۷-۱۳۲.
- سیف زاده، ح. نوری اصل، ا. (۲۰۱۱). هویت ملی و حقوق شهروندی در ایران: گفتمان دو سویه و چند سویه ملت-دولت. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۳(۱۱)، ۱۴۳-۱۷۰.
- سینایی، و. ابراهیم آبادی، و. (۲۰۰۵). کثرت گرایی فرهنگی در عصر جهانی شدن و تحول فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران. مطالعات جامعه شناختی، ۲۵(۱۱)، ۱۰۷-۱۴۰.
- عبادی، ر. (۱۳۹۴). تحول نظام آموزش و پرورش. تحول در آموزش و پرورش | سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. <http://oerp.ir/paj/1606>.
- عباس زاده مرزبالی، م. م. حجازی، ن. (۲۰۲۰). هویت ملی ایران و مدرنیته. فصلنامه علمی تخصصی سیاست پژوهی، ۱۳(۶)، ۴۹-۷۲.
- قاسمی، ع. محمودی، م. (۱۳۹۹). نقش فناوری های نوین در یادگیری و آموزش ترکیبی. پژوهش های معاصر در علوم و تحقیقات، سال ۲، ۳۶-۴۳.

- فایده‌جویی، ف. حقیقتیان، م. بهیان، شاپور. (۱۳۹۸). تحلیل رابطه‌ی هویت ملی و پابندی به فرهنگ شهروندی (مورد مطالعه کلانشهر شیراز). قرآن کریم.
- کریمی، م. پارسا، ن. (۲۰۱۹). سیاستگذاری هویت ملی و الزامات راهبردی آن برای ایران. مطالعات ملی، ۷۷(۲۰)، ۳-۲۰.
- کلیچ، ع.ا. حقیقی، ع. م. (۲۰۲۰). نقش فرهنگ سیاسی نخبگان اجرایی با رویکرد توسعه محوری در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲(۱)، ۳۶۳-۳۸۴.
- مایلز، م. (۱۳۸۵). اصول و قدرت چشم انداز. مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- عیوضی، م.ر. (۱۳۸۹). مقایسه مردم سالاری دینی و لیبرال دموکراسی. راهبرد توسعه (۲۱)، ۲۹۱-۲۹۰.
- معمار، ث.، عدلی پور، ص. خاکسار، ف. (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱(۴)، -.
- نظریور، م. (۱۳۷۸). ارزش‌ها و توسعه: بررسی موردی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- هودشتیان، ع. (۱۳۸۳). مدرنیته جهانی شدن و ایران. چاپخش.

- Bibri, S. E. (۲۰۱۸). Backcasting in futures studies: a synthesized scholarly and planning approach to strategic smart sustainable city development. European Journal of Futures Research, ۶(۱), ۱-۲۷.
- Dreborg, K. H. (۱۹۹۶). Essence of backcasting. Futures, ۲۸(۹), ۸۲۸-۸۱۳.
- Hickman, R., & Banister, D. (۲۰۱۴). Transport, climate change and the city: Routledge.
- Khojasteh, F., Assareh, A., Hajiani, A., & Araghieh, A. (۲۰۲۰). A Comparative Study of National Identity Dimensions in Educational System of Canada, France, Japan and Iran. Iranian Journal of Comparative Education, ۳(۴), ۹۴۳-۹۲۶.
- Lyness, D. (۲۰۰۶). Teaching Your Child Tolerance. Available at: <http://www.kidshealth.org/essay/Tolerance.html>.
- Merritt, E. (۲۰۱۹). Backcasting: Or, how to apply ۲۰۲۰ hindsight to museum planning Category: Center for the future for the future of musums blog. at <https://www.aam-us.org/۲۰۱۹/۰۳/۰۶/backcasting-or-how-to-apply-۲۰۲۰-hindsight-to-museum-planning/>.
- Milan, M. (۲۰۰۸). Backcasting ۱۰۱, Collaborative Strategy Development for Information Architects. Retrieved from <https://www.slideshare.net/mmilan/backcasting-۱۰۱-final-public>.

References

- Abbaszadeh marzbali, M., Hejazi, S.(۲۰۲۰). The national identity of Iran and modernity. Journal of Political Research, ۶(۱۳), ۴۹-۷۲. (In Persian)
- Bashirieh, H.(۱۳۸۱). Transformation of political consciousness and identities in Iran. National Studies Quarterly, ۲(۱۱). <http://ensani.ir/fa/article/۱۰۴۵۰۱> (In Persian)
- Bibri, S. E.(۲۰۱۸). Backcasting in futures studies: a synthesized scholarly and planning approach to strategic smart sustainable city development. European Journal of Futures Research. Retrieved from <https://eujournalfuturesresearch.springeropen.com/articles/۱۰,۱۱۸۶/۴۰۳۰۹۰۰۱۸-۰۱۴۲-z>
- Derakhsheh, J., & Jafarpour, R.(۱۳۸۸). Identity Crisis Management in Iran. The Islamic Revolution Approach Quarterly, ۳(۱۰). ۵۵-۷۵: <http://ensani.ir/file/download/article/۲۰۱۲۰۳۲۵۱۶۲۳۲۱-۱۰۷۳-۶۲.pdf> (In Persian)
- Dreborg, K.(۱۹۹۶). Essence of Backcasting. Futures, ۲۸(۹).
- Ebadi, R.(۱۳۹۴, ۶, ۲۲). Transformation of the education system. Available at <http://oerp.ir/paj/۱۶۵۶> (In Persian)
- Eivazi, M.R.(۱۳۸۹). Comparison of religious democracy and liberal democracy. Development Strategy Quarterly, ۲۱: <http://ensani.ir/fa/article/۲۷۲۲۱۶> (In Persian)
- Eltai, E.(۱۳۷۸). The crisis of ethnic identity in Iran. Tehran: Shadegan Publishing. (In Persian)
- Ghasemi, A., & Mahmoudi, M.(۱۳۹۹). The role of new technologies in combined learning and teaching. Journal of Contemporary Research in Science and Research, ۲(۱۰). ۳۶-۴۳: <https://www.tpbin.com/article/۸۳۴۹۳> (In Persian)
- Ghaydgivi, F., Haghghatian, M., Behyan, S.(۲۰۱۹). The Analysis of the Relationship Between National Identity and Adherence to the Culture of Citizenship (Case Study: Shiraz Metropolis). National Studies Journal, ۲۰(۷۷). ۷۹-۱۰۴: [۲۰,۱۰۰,۱,۱۷۳۵۰۵۹,۱۳۹۸,۲۰,۷۷,۵,۹](https://doi.org/10.11735.0.9.1398.20.77.5.9) (In Persian)
- Heidari, G., & Heidari Bani, Z.(۲۰۱۴). Study of the Challenges of Iran's National Power; with Emphasis on National Identity Crisis. Geopolitics Quarterly, ۱۰(۳۳), ۶۰-۸۲. [۲۰,۱۰۰,۱,۱۷۳۵۴۳۱,۱۳۹۳,۱۰,۳۳,۲,۹](https://doi.org/10.11735.0.4.331.1393.10.33.2.9) (In Persian)
- Hickman, R., & Banister, D.(۲۰۱۴). Climate change and the city. Abingdon: Routledge.
- Holy Quran
- Imam Khomeini.(۱۳۶۸, ۳ ۱۱). Divine-political will of Imam Khomeini. Available at: <https://farsi.khamenei.ir/imam-content?id=۹۴۴۷> (In Persian)
- Imam Khomeini.(۱۳۷۸). Sahifeh Nour. Tehran: Imam Khomeini Publishing House. (In Persian)
- Imam Khomeini.(۱۳۹۹, ۲, ۵). Political freedoms from the perspective of Imam Khomeini. Available at: <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n۲۱۹۶۲/> (In Persian)
- Karimi male, A., Parsa, N.(۲۰۱۹). National Identity Policy-Making and its Strategic Implications for Iran. National Studies Journal, ۲۰(۷۷), ۳-۲۰: [۲۰,۱۰۰,۱,۱۷۳۵۰۵۹,۱۳۹۸,۲۰,۷۷,۱,۹](https://doi.org/10.11735.0.9.1398.20.77.1.9) (In Persian)
- kelig, A., & Haghighi, A.(۱۳۹۸). The role of the political culture of the executive elite with a development-oriented approach in the Islamic Republic of Iran. Journal of New Attitudes in Human Geography, ۱۲(۱), ۳۶۳-۳۸۴: http://geography.journals.iau-garmsar.ac.ir/article_۱۷۰۳۸۷.html (In Persian)
- Khamenei, A.(۱۳۸۶, ۵ ۳). Statements in the meeting of education officials across the country. Available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۳۹۴> (In Persian)

- Khojasteh, F., Assareh, A., Hajjani, E., & Araghieh, A. (۲۰۲۰). A Comparative Study of National Identity Dimensions in Educational System of Canada, France, Japan and Iran. *Iranian Journal of Comparative Education*, ۲(۴), ۹۲۶-۹۴۳.
- Lyness, D. (۲۰۰۶). Teaching Your Child Tolerance. Retrieved from <http://www.kidshealth.org/essay/Tolerance.html>
- Memar, S., Adlipoor, S., Khaksar, F. (۲۰۱۳). Virtual Social Networks and Identity Crisis (with Emphasis on Identity Crisis in Iran). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, ۱(۴), ۱۵۵-۱۷۶: [۱۰,۲۲۰۵۹/JISR.۲۰۱۳,۳۶۷۴](http://www.jisr.ir/2013/3674) (In Persian)
- Merritt, E. (۲۰۱۹, ۳, ۶). Backcasting: Or, how to apply ۲۰۲۰ hindsight to museum planning Category: Center for the future for the future of musums blog .Available at: <https://www.aam-us.org/2019/03/06/backcasting-or-how-to-apply-2020-hindsight-to-museum-planning/>
- Milan, M. (۲۰۰۸, ۴ ۱۳). Backcasting ۱۰۱, Collaborative Strategy Development for Information Architects. Retrieved from <https://www.slideshare.net/mmilan/backcasting-101-final-public>
- Monroe, m. (۱۳۸۵). The power of vision. (Velayati translator) Tehran: Publication of Defense Science and Technology Futures Research Center (In Persian)
- Mousavi, S. G. Mousavi, H. (۱۳۹۹). Civil society and social development in Iran. *Humanities horizons. Afagh Humanities Journal*. (۳۶). ۱۰۷-۱۳۲: <http://ensani.ir/fa/article/۴۲۷۷۶۷> (In Persian)
- Naghibzadeh, A. (۱۳۸۱). The impact of national culture on the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran. Ministry of Foreign Affairs Publications (In Persian)
- Nazarpour, M. (۱۳۷۸). Values and Development: A Case Study of the Constitution of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Publishing Organization of the Institute of Islamic Culture and Thought. (In Persian)
- Rahbari, M., Belbasi, M., & Ghorbi, S. M. J. (۲۰۱۵). National Identity in the Document of Fundamental Transformation of the Education in I.R.I. *National Studies Journal*, ۱۶(۶۱), ۴۵-۶۶. [۲۰,۱۰۰۱,۱,۱۷۳۵۰۵۹,۱۳۹۴,۱۶,۶۱,۳,۷](http://www.nstj.ir/2015/10/1/1735059,1394,16,61,3,7) (In Persian)
- Rezaie, S. M., & Jokar, M. S. (۲۰۰۹). Recognition of National Identity Within The Constitution of Islamic Republic of Iran. *National Studies Journal*, ۱۰(۴۰), ۵۳-۸۸. [۲۰,۱۰۰۱,۱,۱۷۳۵۰۵۹,۱۳۸۸,۱۰,۴۰,۳,۲](http://www.nstj.ir/2009/10/1/1735059,1388,10,40,3,2) (In Persian)
- Sarie'olghalam, M. (۱۳۷۵). Development, the Third World and the International System. Tehran: Safir Publishing. (In Persian)
- Sawaqib, J. (۱۳۸۱). The Islamic Republic and Political Development in the View of Imam Khomeini. *Islamic Government Journal*, ۷(۲۴), ۲۳۳-۲۶۹. (In Persian)
- Sinai, W., & Ebrahimabadi, Gh. (۲۰۰۵). Cultural pluralism in the era of globalization and the evolution of elite political culture in Iran. , ۲۵(۲۵), ۱۰۷-۱۳۹: https://jnoe.ut.ac.ir/article_10536.html (In Persian)
- Tajik, M.R. (۲۰۰۹). Media and crisis in the age of surrealism with emphasis on identity crisis. *Research Letter of Political Science*. ۴(۱). ۶۹-۹۵: [۲۰,۱۰۰۱,۱,۲۵۳۸۲۹۷۷,۱۳۸۷,۱۰,۰۶,۴,۷](http://www.rlpj.com/2009/1/25382977,1387,10,06,4,7) (In Persian)